

XVI.

Budavári, 2005. július 21.

KARÁCSONY A MARKÓBAN

Csak a Kossuth utcáig, a rendőrségig vittek. Megbilincseltem kezemet magam előtt tartottam, mintha imádkoznék. A szolgálatban levő rendőr rám szól:

– Engedje le a karját!

Beraknak egy zárkába. Lefekhetem a priccse. Várom. Sok időt vesz igénybe a házkutatás. A négy ávósból csak kettő jött velem. A másik kettő a lakásban maradt. Egy jó óra múltán – gondolom – nyílik a zárkaajtó.

– Jöjjön!

Megyek vissza a Pobjedába. Két ávós között ülök hátul. Mázsások, s a válluk a vállaimon. Elhaladva a Nagytemplom előtt a Széchenyi utcán hajtunk kifelé. Imádkozom, hogy csak jobb felé ne forduljunk, mert arra visz az út Záhony és Szovjetunió felé. Bal felé fordulunk, s megkönnyebbülök: mégiscsak könnyebb lesz, ha idehaza maradok. Valahol a nagy magyar éjszakában szólok, hogy meg kell állnunk. Megállunk, s leszedik a karperecet. Elvégzem a dolgom. Megkérdezik, hogy nem fogok-e zúrözni. Biztosítom őket, hogy nem. Nem rakják fel a bilincset s a breviárium – hogyan, hogyan nem, nem tudom – ott van mellettem. Amikor kivilágosodik, megkérdem:

– Imádkozhatom belőle?

Hozzájárulnak. Utolsó alkalom. Ki tudja, mikor mondhatom majd újra ezt az áldott, s annyiszor elmulasztott breviáriumot? Mire végzek vele, Budapesten vagyunk. Befüggönyözik az ablakot. Nem tudom, hova visznek. Kb. hajnali öt vagy hat óra lehet, amikor megállunk. Egy börtönudvaron vagyunk. Kiszállok, betessékelnek az épületbe.

– Álljon a falhoz. A falhoz úgy kell állni, hogy a homloka érintse a falat.

Órák hosszat állok. Közben reggelit osztanak.

– Kér reggelit?

Mondom, hogy nem. Ők ismerik már ezt a választ. A fogságba esett vad sem eszik. Napok kellene hozzá, amíg a szervezet erőre akar kapni. Egy ór megsajnál, alighanem látja, hogy alig állok a lábamon.

– Nem lehet mindent kibírni, üljön le!

Széket tesz alám, s ülök. Nagyon sokáig. Majd jön egy ór:

– Jöjjön!

Magamban azt gondolom, hogy most kezdődik a hirig. Belöknek egy szobába. Tele van ávóssal. Antantszójuk ledobva, neki vetkőzve. Látszik, hogy rengeteg a dolguk.

– Vetkőzzék le!

Szégyenlősen alsógatyára vetkőzöm.

– Mindent!

Ott állok meztelenül. Kikérdezik összes adataimat. Anyám nevét is, katonai rendfokozatomat is, meg a többit. Mindenemet megvizsgálják. A szájamba néznek, előre is kell hajlanom, hogy máshova is vethessenek egy pillantást. Kifűzik a cipőmből a pertlit, nadrágomról levágják az összehúzó vasat. Adnak vasalatlan alsót s inget.

– Öltözzék fel!

A felső ruhám még megmarad. Fogynom kell a nadrágom, hogy le ne essék. Kivisznek, s egy ór bedug egy szűk, és zárt faketrebe:

– Vetközzék le, de pucérra!

Levetközöm és várok. Negyed óra múlva kinyitják, és kezembe nyomnak egy darab szappant. Berángatnak egy tusolóba.

– Szappanozza be magát!

A tusoló alá állva beszappanozom magam, s állok a víz alatt. Fél percen belül jön az új parancs:

– Törülközzék meg! – s kezembe nyom egy törülközőt. Negyed perc múlva elveszi a törülközőt, s visz vissza a ketrecbe:

– Öltözködjék fel!

Felöltözöm és várok. Hosszú idő után jön egy másik ór, és megfogva grabancomat a bal vállamon – vezet. Kulcsra zárt rácshoz érünk, a szolgálattevő ór kinyitja, beenged bennünket, s újra bezárja. Megyünk, és az ór minden forduló előtt pisszeg. Később tudom meg, hogy azért pisszeg, mert mostantól fogva nem láthatok senkit, csak azt, akit ők mutatnak nekem. Hosszú folyosóra kerülünk. Mindenütt ajtók vannak. Egyet kinyit. Senki sincs benne. Csak két priccs meg egy W.C. kagyló. Beküld:

– Vigyázzban kell ülnie, s az ajtó felé fordulva! Falhoz támaszkodás nincs. Ha fel akar állni, hogy sétálhasson, kopog, és engedélyt kér.

Bezárja az ajtót. Az ajtón a letartóztatott kötelességei és jogai olvashatók. Jogom van a szabályoknak engedelmeskedni. Otthon vagyok. Ilyet már hallottam, ha nem is így fogalmazták. A noviciátusban. Ott már betörtem, és boldoggá is lettem tőle. Belül nincs kilincs. Egyszer valaki azt mondta rólam, hogy a börtönben is velem volt az Isten. Hát ezen csak nevetni lehet. Zárj be valakit három napra egy szobába, melyen belül nincs kilincs, és nem tudja, hogy kinyitják-e, és mikor. Holtbizonyos, hogy nincs az az ateista, aki fel ne fedezné ilyenkor, hogy van Isten. Ilyenkor már csak az van. Prohászka írta *A háború lelke* c. könyvében, hogy a lövészárookban megtanul az ember imádkozni. A kilincs nélküli magánzárka elmondhatatlanul alkalmasabb erre a lövészároknál.

Nem akarok sétálni. A két priccs között van vagy harminc centis köz. A priccs 70 cm. széles. A priccsék és az ajtó között egy jó méter, s azon belül a kagyló. Végre magamban vagyok. Az éjszaka, amikor letartóztatott, már nagyon messze van; addig folyvást foglalkoztak velem. Mit csináljak? Sóhajtok egyet. Azt sóhajtom, hogy én többé már nem vagyok felelős semmiért. Az elmúlt hónapokban az nyomasztott leginkább, hogy magunkra maradunk, hogy mindenki elhúzódik tőlünk, s ilyenkor megkísértheti még a magamfajta is a gondolat, hogy biztosan csak te tudod, hogy merre kell menni? De nem sokat filózhatok ezen, mert nyílik az ajtó, és beraknak hozzám valakit:

– Most szabadulok. Akar-e valakinek üzeni valamit?

Nem tudom még, hogy ez szokásos ávós trükk, mert a benyomott személy az ávó embere, aki meg akarna még tudni tőlem valamit. Elgondolkodom, hogy kinek üzenjek és mit. Nincs üzennivalóm. Már a nyár folyamán is programtalanná váltam, s mondom neki:

– Nincs semmi, amit üzenjek.

Egy órán belül újra nyílik az ajtó, s viszik el a *szabadulót*. Megint nem maradok sokáig egyedül, újra nyílik az ajtó. De nem nyomnak be senkit.

– Kihallgatásra!

Elkapja grabancom a bal vállamnál, pisszegések, forduló és lépcsők. Bevisz egy szobába, melynek nyitott, de elfüggönyözött ablakai utcára nyílnak, hallom az utcazajt. Az ór katonáson jelentkezik:

– Örnagy úrnak jelentem, hogy a letartóztatott előállt!

Leültetnek. Az örnagy úr száján széles vigyor:

– Na Bulányi, hát itt van!

Az örnagy úr az, akivel éjjel a Dobozi bérházban megismerkedtem, aki vitt a Kossuth utcába, s aki vezette Pestre a Pobjedát. Kedélyeskedik.

– Nem sokan vonulnak be hozzánk breviárium-szóval.

Kiejtéséből, ponemjából látom, hogy egy nálam nem sokkal idősebb, vastag pesti zsidó gyerek. Nem tart sokáig a kihallgatás. Nem kérdez semmit, csak láthatóan örül, hogy végre a helyemen vagyok. De bántó az, amit csinál velem. Megpróbálja érezteti velem, hogy egy nagy senki vagyok.

– Majd most vallani fog szépen, s elmond nekünk mindent...

Vesztetre megszólalok, s valami olyasmit mondok, hogyha olyasmit tesznek velem, ami elvinne tűrőképességem határáig, akkor nem felelek azért, amit csinálni fogok. Ez kellett neki. Az, hogy megszólaljak.

– Na Bulányi, maga aztán egy sz.. alak. Előre felmenti magát, hogy köphessen.

S ragozza ezt a témát minden fekvésben. Alig várom, hogy megelégedje. Nem válaszolok többet neki. Szól az őrnek, aki pisszegések között visszavezet a zárkamba. Nincs breviárium, de van szentolvasó. Mondani próbálom, de nemigen megy. Hozzák az ebédet. Nem kérem. Falat sem menne le a torkomon. Augusztus 29-dike van, Keresztelő Szent János fővételének napja. Nem gondolok a szimbolikára, a magam *fővételére*. Fogalmam sincs, hogy hol vagyok. A zárkában nincsen ablak, csak befalazott átláthatatlan üveg. Valamikorra este lesz. 9 órakor takarodó. Az őr beszél, de a villanyt nem oltja el. Elmagyarázza viszont, hogyan kell aludnom. Úgy, hogy az arcomat s a két csukómat mindig lássa. Nem fordulhatok oldalra, nem bújhatok a takaró alá. Nappal vigyázzulásban ülök, éjjel vigyázzfekvésben fekszem. Levetkőzöm ingre, gatyára. Kabátom, nadrágom a fejem alá tehetem. Van a pricecs ugyancsak puha fából készült fejtámláján egy pokróc is, azt magamra húzhatom. Tudok aludni. Elalszom. Hatalmas rúgás a zárkaajtón, mert az őr nem látja valamim: az arcom vagy a csuklóm. Megpróbálok újra elaludni. Megint vigyázzban, ahogy kell. Hallok távolról újra egy rúgást... most másnak nem látja valamijét az őr. Végre reggel lesz. Hajnali szürkületben, ötkor az ébresztő. A kötelességek és jogok között van egy napirend is, ami eligazít – ebből tudom, hogy ötkor ébresztenek. Nyílik az ajtó, s én vigyázzállásban jelentem, hogy

– Szakaszvezető úr, tisztelettel jelentem: zárkalétszám egy fő.

Jön a házi munkás (egy rab), aki egy lavórt nyújt be, víz van benne, s mellé tesz egy szappant és törülközőt. Pár perc múlva újrjön, s mindent elvisz. Beadja egy pár zárkába a lavórszappan-törülköző-készletét, majd a kiosztás sorrendjében összeszedi. Aztán megy tovább, s fél óra alatt lemosdatja így a folyosóját, az emeletét. Utána hamarosan újra nyílik az ajtó.

– Reggeli...

Mondom, hogy nem kérek, s már zárja is az őr az ajtót, s elkezdhetem a vigyázzban ülést. Augusztus 30-dika van. A menetrend a tegnapi. Visznek kihallgatásra az őrnagy úrhoz. Ugyanazt csinálja, amit az előző nap. Nem szólok. Tegye velem azt, amit akar. Várom, hogy üssenek. De nem ütnek. Pedig biztos voltam benne, hogy ennek el kell következnie. De a lelkem kezd összetörni. Eljutok megint a takarodóig. Aztán következik a harmadik nap. Annyira megvisel az őrnagy pimaszsága, hogy valami ismeretlen dolog kezd történni bennem. Elhatározom, hogy legközelebb majd megmondom neki, hogy kész vagyok azt csinálni, amit kell, csak ne bántson. Ez én vagyok? Nem gondolkodom róla. Nem fogok gyanút, hogy tettek valamit az ételembe. Mert a második nap délre megjött már az étvágyam, és eszem. És Isten elé sem viszem a dolgom, csak meg akarok szabadulni ettől a bánásmódtól, mint akinek fog- vagy fejfájása van, s keresi bajára az orvosságot, az orvost.

Igy virrad rám a negyedik nap. S visznek kihallgatásra, s az őrnagy úr... sehol. Egy másik őrnagy fogad. Majd két hónapon keresztül ezzel az emberrel töltök el átlagban napi tíz órát. Ő alighanem többet dolgozik ennél is, mert be kell számolnia a főnökének, hogy mire jutott velem, s kapja a hasznos instrukciókat is a folytatásra. Ellenőrzik is őt. Van úgy, hogy valaki bejön a kihallgatás alatt, s ő nagyon keresi a nadrágvarrást, amikor feláll. Reggeli kilenctől egyig, kettőig, s délután öttől be az éjszakába – tartanak a kihallgatások. Elrendeli, hogy ebéd után hagyjanak egy órát aludni.

Én ezt az embert megkedveltem. Tudtam róla, hogy az a dolga, hogy összeállítsa majd e két hónap napi tíz óra kihallgatási anyaga alapján a végső jegyzőkönyvet az ügyész számára, hogy az kérhesse a tanácstól számomra azt, amit kérnie kell. Hogyan kedvelhettem mégis meg őt? Egyetlen oka van: ez az ember valahogyan becsült is engem. Ma is így gondolom, bár hamarosan megtanulom majd rabtársaimtól a szokásos ávós taktikát: *a kezdeti rossz fiút leváltja a jó fiú, akinek már köpjük hálából azt, amit kell.*

Tisztázza együttlétünk szabályait: ő az *előadó úr* számomra, vagy ha ismerem a rangfokozatokat, szólíthatom őt azon is. Ami személyemet illeti, hát ő azért itt mégsem szólíthat engem Bulányi atyának, de mivel inas korában a főnököt mester úrnak kellett szólítania, így hát engem Bulányi mesternek fog titulálni. Tudomásul veszem.

Ez sokkal emberibb volt, mint harminc esztendővel később az egyházi, az inkvizíciós bíróság, ahol én főtisztelendő professzor uraknak szólítottam paptestvéreimet, akik Gál Ferencet kivéve mind jóval fiatalabbak voltak nálam, s azok meg *önöztek* engem. A bírák a vádlottat! Pedig a bíboros papíron *dialógusra* hívott s nem bírósági tárgyalásra. Tökéletes szereposztással: Lékai szigorúan Bulányi atyázott, ők meg önöztek. Ez adta meg nekik a tekintélyt. Az inkvizíciós múltat nem tudják feledni, bár a magyar történelemben nemigen gyakorolhatták. Karácsony János írja *Magyar egyháztörténetében*, hogy a 16. század elején püspökeink a reformáció terjedése miatt nem vádolhatók gondatlansággal, mert a török hódoltság következtében nem volt, aki *előállítsa* nekik a reformátorokat... Engem nem kellett előállítaniok, én magamtól mentem a dialógusra, s ezeknek a *paptestvéreknek* tudniok kellett, hogy nagyon nemigaz dolgot csinálnak velem. Lékai biztosan tudta, s a ők is minden bizonnal is. De Jámbor Árpád őrnagy úr úgy tudta-élte, hogy ő igaz ügynek szenteli életét, amikor odajuttat, ahova szerinte való vagyok:

– Nézze Bulányi mester, a maga világnézete számára nálunk nincs szabadság, maga meg akarja nekünk lelkigyakorlatoztatni a kapitalistákat, de mi azt nem várhatjuk meg. Hiába emlegeti nekem az elepi juhistállókat, ahova a kulákokat vittük, egyszer fizetni kell ám, s mindenért. Ahova maguk beteszik a lábukat, ott megrohad a levegő, akár a seregben, akár a munkahelyen...

Nem hitte el nekem, amit Jézustól tanultam; azt, hogy szeretnünk kell minden embert, de meg volt győződve róla, hogy én azt gondolom, amit gondolok... Az egyház történetét ismerve, mért is hitte volna el? Úgy gondolhatta, hogy valójában nem volnék ellenség, ha nem volnék hülye. Becsületes hülyének gondolt. De azért nem volt felhőtlen a kapcsolatunk. Amikor mozgalmunkról beszéltem, azt mondta, hogy ez a szó szent neki:

– Dehogyan csinált maga *mozgalmat*. A hullámos haja meg a kék szeme, s a serdülő lányok rajongása volt az egész, és nem mozgalom. És ahogy maguk konspiráltak! Kiszolgáltatta népét nekünk, s csak a Párt irgalma, ha fiait nem visszük el mindet Duna-Tisza csatornát építeni...

Számukra az a mozgalom, hogy valaki reggel 8-kor találkozik a Délinél egy micisapkás lánnyal, akit megszólít, hogy Jó estét, ez itt a Keleti pályaudvar? Erre a lány átad neki egy írást vagy elmond egy mondatot, amit a *valaki* elvisz a megbízójához. Hát ez nem Isten Országá, Jézus nem így dolgozott a Tizenkettővel. Ismerte és szerette őket. Amikor pedig én folyamatosan *anyaszentegyházat* emlegettem, meguntá:

– Majd megnézheti magának ezt a maga anyaszentegyházat húsz év múlva, hogy mi mit csinálunk belőle.

Nem hittem el neki. Még messze volt '64, és még messzebb '76, és beláthatatlanul messze '82 és '87, amikor majd a Vatikán is azt teszi velem, amit ők diktálnak neki.

Az együtt töltött idő alatt megismertük egymást, a jegyzőkönyveket ő is aláírta, innen tudom, a nevét. Azt is elmondta, hogy pár évvel idősebb, mint én, és szakmája szerint vasesztergályos, és Csepelen dolgozott, és sajnálja, hogy most itt fasisztákkal kell töltenie az időt. Ezt az utóbbit már nem hittem el neki. Autó vitte haza őt, s hozta is be – ez is kiderült a

beszélgetések során. Gondolkodtam, hogyan lehetne ezt az embert Jézushoz vinni. Ha üldöznék őt, s én elrejténém a lakásomon, s megmenteném az életét, akkor talán elhinné, hogy van értelme annak, amit Jézus nyomán mondok neki. Talán. De az is lehet, hogy ugyanolyan volt, mint az engem letartóztató őrnagy, s alakítania kellett a jó fiút, a számomra szimpatikus kommunisztát. Sohase találkoztam később vele. Az ávósok a civil életben elmennek szabadult áldozataik mellett, mintha sohasem látták volna őket. Tapasztaltam.

De azért hálás lettem volna '82-ben, ha akadt volna az inkvizíciós kihallgatásokon valaki, aki azt produkálta volna, amit Jámbor Árpád. Mondjuk így:

– *El kell ítélnünk mindenképpen, mert ez következik a Vatikán keleti politikájából. Az elítélésed az ára, hogy az egyházi verkli hazánkban tovább mehessen. Persze úgy, ahogy ők akarják. Sajnálunk, de nem dialogizálhatunk veled. Meg kell játszanunk a tévedhetetlen egyház tévedhetetlen bírójának a szerepét...*

Gondolkodtam azon is a két hónap alatt, hogy miért nem vernek. Mert nem volt értelme. Én nem titkoltam semmit. Amit csináltam, azt elmondtam nekik is. Nem volt rejtegetni valóm. De ennyi elég volt ahhoz, hogy az ügyész majd halált kérjen. Nem kellett fegyvert találniok a ruhás szekrényemben. Egy debreceni ávós mondta még '50 körül.

– Bulányi olyan fanatikus, hogy minket is meg akar téríteni.

Amikor Jámbor Árpád beszélt nekem a papok meggyőzésének ávós munkájáról, megkérdeztem őt, hogy engem mért nem akartak meggyőzni:

– Na nem, a Bulányi atya olyan elfoglalt volt, hogy nem akartuk zavarni őt.

Volt bennük önbecsülés. Nem tették ki magukat, hogy szóba eredjenek azzal, akinél semmi reményük nem volt a sikerre. Peregtek a hetek. A fényképeimet, melyeket népemről készítettem, mind elhozták lakásomból. Nézegeti őket:

– Bulányi mester, hogy tudott összeszedni ennyi stramm fiút és ennyi ronda nőt?

Nekem mind stramm volt, és egyik se ronda. Büszke voltam rájuk, s úgy gondoltam, hogy hazámban ők a keresztények eleje. Egyszer Endrey is felhívta őket magához. Ilus beszámolt róla, hogy Endrey népe, Illés Mari, a váci Kalász titkára, hogyan várta a nagy öntudatú társaságot. És volt öntudatuk. Azt gondolták magukról, hogy újra kezdik a jézusi szent kísérletet. S én is hittem és hiszem, hogy újra kezdtük... akármit mutatunk is jelen formánkban. Ma sem tagadjuk meg, hogy mit akartunk. Akkor sem, ha ma már látjuk, hogy mennyit ér nem a walesi, hanem a Bokor-tartomány. Mennyit? Nem tudom, hogy kevesebbet-e, mint a Jézust követő nemzedék. A Bokor 60 éves. Hol állt az egyház 60 esztendő után, úgy az első század végén? Megvoltak az evangéliumok. De a páli levelek is, melyekből megtanulhattuk, hogy Jézus kiengesztelte az ősbűn miatt reánk engesztelhetetlenül haragvó Istent. S megvolt a Jelenések könyve is, melyben Isten atomháborúval pusztítja el a *szentek* vérént ontó Római Birodalmat, s maga Jézus tapossa az isteni bosszúállás vérsajtóját. Mi nem produkálunk ilyet. Legalábbis fűjjük még, hogy *kicsiség, szegénység és erőnemalkalmazás*. A szövegünk nem kétféle még, legfeljebb az életünk. És ez a hűség a tiszta jézusi szöveghez bármikor képes lehet zsarnokoskodni az életünkön..., hogy ne maradjunk el a szövegünktől.

Közben azonban a zárkán is voltam, s idővel beraktak hozzám nemszabadulókat is. Egy mukásfiút, aki disszidálni próbált. Kérdezem tőle, hogy mért akart.

– Hát nem lehet a melóssal kitolni! Elvben 1,20 a fröccs, de csak 1,80-ast lehet kapni a kocsmában. Nem lehet megélni abból a nyomorult havi 600 Ft-ból., amit adnak havonta.

Jó injekció volt ez nekem a kihallgatásokra. Kép a *létező* szocializmusról, amiből majd '56 lesz, de amiről még senki sem álmodott '52-ben, pedig milyen közel volt már. Közel – történelmileg. De nem nekünk, a börtönben. Ezt a fiút egyébként a kereszténységből egyetlen dolog érdekelte. Az, hogy hogyan van egy katolikus pap a nőekkel. Én őszintén elmondtam neki, hogy bizony az ember sokszor falra mászik kínjában, de én eddig még nem feküdtem le senkivel. Rám nézett, s csak ennyit mondott:

– Nem hiszem.

Harmincnegyedik évemben voltam akkor, s ez elképzelhetetlen volt számára. És lassan kialakult a börtönbeli imádságéletem is. Minden nap mondtam szentolvasót. Többet is. S minden egyes Üdvözlégnél gondoltam a kisközösségeim egy-egy tagjára. Végigmentem naponta rajtuk. Ezt az Üdvözlégyet most Gysziért mondom, ezt Jutkáért, ezt Sanyiért, ezt Csöppiért... S így nagyon értelmesnek látszott a rózsafüzérezés.

Egy ilyen szentolvasót imádkozás során történt velem valami, ami hasonló volt a '36 szeptemberihez, a noviciátuséhoz. Imádkozás közben eleredtek a könnyeim. Sétáltam a zárkában, a priccsek között, a kagyló majd az ajtó felé fordulva, s vissza a priccsek közé, s nem tudom, hogy mennyi időn keresztül, de talán egy óra hosszat folytak a könnyeim, s boldog voltam. Azt hiszem ugyanaz volt ez, ami akkor, tizenhat évvel korábban történt: a kilátástalanságban megadtam magam. Elfogadtam a sorsomat. Összetörtem. S Isten cserében magához szorította a szívemet. Sírtam örömben.

A munkásfiú előtt. Ő csak azt látta, hogy folynak a könnyeim, s utalt is rá, később, hogy én is sírok, nekem sem olyan egyszerű ez a sors. Nem magyaráztam meg, hogy boldogságomban sírtam. Ha elmondom, hogy boldogságtól sírtam, arra is csak azt mondta volna, amit a lenem-fekvésre.

Egy alkalommal benyit az őr a zárkába, s felszólít, hogy vessem le felső ruhámat. A legjobb ruhámban tartóztattak le, amiben Pesten is voltam, s amiben hazajöttem. Ad helyette egy véres és szakadt ruhát, amiből kilátszik a térdem. Az őrnagy úr észleli a ruhát is, a tekintetemet is. Telefonon felszól az osztályra:

– Adjanak ennek az embernek egy tisztességes ruhát!

Amikor majd elvisznek a Fő utcáról, az őr mondja, hogy nem találják a ruhámat. Ha megtalálják, majd utánam küldik. Elfejtették. Úgy gondolták nem lesz többet szükségem rá – itt fog elreohadni. Amit adtak helyette, ezt sem hoztam el – majd elmesélem a történetét.

A jegyzőkönyvek aláírása kínos volt. Az volt benne, amit mondtam, de átfogalmazva. Ha én azt mondtam, hogy a csoporttalálkozáson ez meg ez volt, a papiroson ezt találtam: az illegális összejövetelen, az államellenes találkozáson... Rendre vitatkozás lett belőle. Valójában igaza volt. *Földalatti kisközösségek menthetik csak meg az egyházat!* – magyarázta Kolakovics. S ez minősült illegálisnak és államellenesnek.

Hogy meg kell menteni az egyházat, a hitet Istenben, a hűséget az elmúlt néhány év alatt megismert evangéliumban – mindezt töretlenül megőriztem magamban e két hónap alatt. Az is világossá vált előttem, hogy a harmincas években megismert népi irodalom, elsősorban Sinka költészete, volt a Keresztelő János számomra. Egy igazságos Magyarországot és kereszténységet kell csinálni, s ennek lett csodálatos és elsődleges személye Kerkai Jenő, aki létrehozta a Kalotot, aki kishaszon bérletbe akarta juttatni a magyar parasztságot. Elsősorban az egyházi nagybirtokokból. S utána jöttek a 40-es években a kommunisták, akik egyszerűen kiosztották, és ingyen, a földet a föld nélkülieknek, hogy aztán elkezdjék termelészövetkezeti csoportokba kényszeríteni őket, és kinevették Kerkai álmodozását *a kisparaszti mennyországról*. Tudták, amit magyaráznak majd nekem a letűnt világ urai is a következő években a Gyűjtőben: csak a nagybirtok a termelékeny és exportképes. És egyre határozottabbá lett bennem annak a tudása, hogy Jézusnak semmi köze ezekhez a még oly jószándékú rendcsinálásokhoz, melyek mindegyike feltételezi, hogy pénzzel s fegyverrel ki kell kényszeríteni azokat a társadalomból. Helyemen maradtam; tudtam, hogy át kell alakulnia az emberi gondolkodásnak az örökélet, a szeretet igéire. Épen maradtam.

S így került sor október utolsó napjaiban az *ökör úr*-szállításra. Nem volt szegény ávónak annyi személygépkocsija, hogy egyenként szállítsa át a rabokat Pestre a Markóba. Teherautón vitte őket. Leponyvázottban, melynek két oldalán volt egy-egy hosszú pad. Akiknek elkészült már a jegyzőkönyvük, akik egy ügysző tartoztak, azok kerültek be egy teherautóba. Gondolom, az én bűntársaim kerültek az én teherautómra. De nem láthattuk egymást, nem beszélgethettünk egymással. Hogy lehet ezt megcsinálni? Hát úgy, hogy még az épületen

belül rátettek a fejünkre egy nagy piszkos rongyot, azt meg leszorították egy autós szemüveggel, s ezzel tökéletesen vakká tettek minket. Aztán megfogtak a bal vállunknál s vezettek minket, Ha nem jó irányba léptünk, akkor *Ökör úr nem arra*, s helyes irányba tereltek minket. Nehezebb volt már a felszállás. El kellett találnia lábával az ökör úrnak, hogy hol van a hágcsó, onnan pedig a platóra kellett lépni. Nekem csak úgy sikerült, hogy rátérdeltem a platóra, azután felálltam, s a platón levő őr az ökör urat a helyére vezette, s meghagyta neki, hogy aztán beszéd nincs. Amikor az összes ökörurak vagy ökörhölgyek fent voltak már, s az őr jelezte, hogy közöttünk van, megindultunk, áthajtottunk a hídon, s megérkeztünk a Markóba. Egyenként megszabadultunk vakságunktól, s magam is egy hatalmas zárkába kerültem. Voltak benne vagy húszan. Barátságos levegő fogadott. Az egyikük mindjárt meg is kérdezte.

– Megnézted, hogy mi van kiírva a Markó kapujára?

Zavaromban nem azt mondtam, hogy ökör úrként érkeztem, hogyan nézhettem volna meg, hanem zavartan csak annyit válaszoltam, hogy nem néztem, s kérdeztem, hogy mi van kiírva. Széles mosollyal jött a válasz:

– Hát az, hogy itt szép lehetsz, de okos az nem!

A Fő utca után ez maga volt a mennyország. Nem voltak priccsek. Szalmazsákok voltak egymásra rakva. Ezeket estére leterítettük. A fejünkre húztuk a pokrócokat. Megszűnt a vigyázzbanülés és -fekvés. Nem voltak kíváncsiak arcunkra, csuklóinkra, s nem rugdosták az ajtónkat Csudálatosakat aludtunk.

Nem a nép ellenségeivel voltam összezárvá, hanem a néppel, azoknak megtévedt tagjaival. De hát itt sem volt minden fenékig tejfel. Míg a Fő utcában nem volt semmi bajom a kosztal, itt már igen. A megtévedt elemek pár hónapos ítéleteket kaptak, s azok meg gondolták, hogy kitelelnék. Azzal akarták rábírní őket, hogy ítéletük után azonnal jelentkezzenek munkára, hogy karcsúsító volt a koszt. Napi 30 deka kenyér, amit reggel azonnal megettünk a feketekávénak nevezett innvaló mellé. Az ebéd egy kanálnyi *valamit-visza-a-víz* leves, egy kanálnyi főzelék vagy tészta, estére vagy az egyik vagy a másik. Nem feküdte meg a gyomrunkat, tudtunk tőle aludni. S volt egészségügyi szolgálat is, a Fő utcán senki sem kérdezte, hogy mi a bajunk. Itt a Markóban naponként jött a *Mengele*. Hitler hírhedt orvosáról nevezte el a rab társadalom az orvost, aki meghallgatta a panaszokat, s utána szólt a házi munkásnak, akinek a nyakába volt akasztva egy gyógyszeres asztal sok-sok rekesszel és megszámozva:

– Kettőt a nyolcasból.

Ha a házi munkás jelentette, hogy az a rekesz már üres, akkor Mengele változtatott:

– Négy szemet a hatosból.

Nap közben hol az egyiket, hol a másikat vitték ügyészi kihallgatásra, hogy az ügyész ne csak a rendőrségi jegyzőkönyvek, hanem személyes beszélgetések alapján is tudjon valami ítéletet kérni a vádlott számára a tanácstól. Egy-két hét múlva rám is sor került. Erősen más-vallású hölgy fogadott, s anyai jósággal beszélgetett velem. Nem értette szegény, hogy miért hivatkozgatok én Jézusra, amikor én fiatal ember vagyok, s Jézus olyan régen élt. Nem akartam megmagyarázni neki. Jámbor Árpád sokkal értelmesebb volt. és immúnisnak bizonyult.

Valamikor december elején került sor a tárgyalásra. A múzsákhoz folyamodom, hogy méltóképpen zenghessem el, ami ott történt. Megbilincselve érkeztünk a zárkából, s mentünk át az épület bírósági részlegére. A folyosókon civilbe öltözött emberek. Azonnal kiszúrok belőlük két hölgyet, akik apácák voltak, rá volt írva az arcukra, hogy azok. Ezek megtudták valahogy a tárgyalás napját? Láthatják majd Vadas Évát vagy Jolsvai Hedviget, ahogy bilincsbe verve hozzák őket a folyosókon a tárgyalásra. De csak ott, mert a miénk zárt tárgyalás. Csak a tanács tagjai, az ügyész, az ügyvédek meg a vádlottak s néhány ávos jöhetnek be. Nem sokat vacakoltak velünk. Másfél óráig tartott az egész cirkusz s kiosztottak ez alatt kb. 100 évet.

Leszedik a bilincseket, mert ugye lehetséges, hogy felmentenek bennünket, s akkor elmehe-tünk. A kirendelt ügyvédek megkeresik védenőiket. Papirosra van írva nekik a nevünk, s rajta egy kis eligazítás, hogy mivel vagyunk vádolva. Azonosítanak minket. Megkérdezi, hogy én vagyok-e az a Bulányi György. Megmondja, hogy ő a kirendelt ügyvédem. Megokosítottak már a zárkán: ezek a jogászok húsz Ft-ot kapnak egy vádlottért. Három név van a listájukon, kapnak tehát e pár óráért 60 Ft-ot Nem rossz órabér!. A melósé csak óránként 3 Ft. Perceken belül bevonul a Jónás-tanács. Jónás is erősem másvallású. (Nagyiparos ő... majd '56 november elején nincs idege kivárni a 4-ike hajnalt, s már előtte megszívja szegény a gázcsapot.)

A magyar nép nevében nyitja a tárgyalást. Felolvassa a vádlottak nevét, sorban a rendűségeink szerint. Elsőrendű vádlott magam vagyok, aztán következik Juhász Miki, majd Lakos Bandi. Ezután Ikvay Laci majd Vadas Éva. Aztán a többiek. Sigmund Ernő, Jolsvai Hédi, Sötér Pista és a végén Boros Pista. Egymásra pillanthatunk. Sigmund Ernő apám korabeli esztergomi egyházmegyes pap, Jolsvai Hédi *szürke* Missziós nővér. Sötér Pista kapucinus, s Boros Pista kassai egyházmegyes. Török Jenő nincs köztünk. Megtudta valahogyan a letartóztatás dátumát, s meglépett. (Pár hónappal később majd a nagykörúton leszólítják: *Török atya...*, s betesséklik egy Pobjedába; 14 évet kap) Egy beépített, egyébként nagyon buzgó cisztercita pap ügyét külön tárgyalják. Himfy Ferire meg később kerül sor. Bigit, a munkaszolgálatost, is külön tárgyalják; 15 évet kap. Ügyészi vádbeszéd következik. Megtudom belőle, hogy azért tárgyaltam Mindszentyvel, mert vissza akarom hozni a Habsburgokat. Majd elnevettem magam: 13 évesen apám felpofozott, mert a szabad királyválasztást képviseltem. Az ügyész halált kér rám. Pár perc alatt elmondja mindezeket. Ugyanígy végez az ügyész a többiekkel is. Következnek az ügyvédek. Kirendelt ügyvédem megértést vár a tanácstól: nem tehetek arról, ami tettem, mert klerikális nevelésben részesültem. Utolsó szó jogán mi is elmondhatjuk a magunk védelmére, amit tudunk. Magam Tiborcot idézem a Bánk bánból. Két percen belül elhallgattat és leültet. A többieket is. A bíróság ezután visszavonul tanácskozni. Mi várunk. Öt perc múlva visszajön a tanács és kihirdeti a nép nevében az ítéletet. Magam életfogytot kapok, Miki és Bandi 14 évet. Laci, Éva és Ernő bácsi 10-10 évet. Hedvig és a két Pista megússzák 7-7 évvel. Fellebbezünk-e? – kérdezi a bíró. Mind fellebbezünk, Évát kivéve:

– Én elszenvedem, amit rám mértek.

Az ügyész gondolkodási időt kér. Jónás berekeszti a tárgyalást. Mikor maghallottam az életfogytot, egy pillanatra megszedültem, de csak egy pillanatra. Utána meg büszke voltam: annyit kaptam, mint Mindszenty.

Ránk rakják a bilincset, a megyünk vissza a fogda-részlegbe, a zárkánkba:

– Na megmérték? Hány mázsát kaptál? A megmérés azt jelenti, hogy belerakják az ember fenekének a lyukába a kofamérleget. A mázsza megmérés eredménye:

– *Most jöttem Vácról, öt mázsát pihent a vérem...* – szól a zsványnóta: öt évre ítélték.

Volt ott egy politikai elítélt is, egyetemista korú. Beszélője is volt már. Vele üzentem szüleimnek, meg is kapták. Édesanyja felkereste szüleimet. '56-ban disszidált az USA-ba, küldött is egy képet magáról, családjáról.

Lassan-lassan közeledett a karácsony. Elhatároztam, hogy karácsonyt varázslók zárkatársaimnak. Egyenként beszéltem velük. Odajött hozzám egy szocdem szervezett munkás:

– Állítsa le magát! Ha volna Isten, nem teremtett volna ilyen piszokvilágot.

Az újesztendő beköszöntét átaludtuk. Voltak viták is – jelentéktelen témákról. Az egyiknek során hangzott el ez a leminősítő szó:

– Te almafabéta!

Aki használta, aligha volt messze az analfabétaságtól. S vártuk az elszállításunkat, mert nincs itt maradandó városunk, még annyi börtöne van hazánknak, s azt mind meg kell ismer-nünk. Zárkatársaim megmondták, hogy a magamfaját visszaigényli az ávó. Valamelyik inté-

zetükbe kerülünk. Eljött annak is a napja. Szent Ágnes ünnepén, január 21-én rekeszes rabóval szállítottak el. Könnyű nyári ruha volt rajtunk, odakint pedig kemény tél. Szerencsére hamar célba értünk. Ócska káromkodások között fogadtak bennünket. Ott volt Éva is a szállítmányban. Este volt, mire kiértünk. A kisleházba kerültem. Magánzárkába. Nem lehetett tudni előre, hogy meddig tart. Volt, aki két évig is ilyenben élt. Halálra ítélt is, és minden zárkanyitáskor számíthatott rá, hogy viszik akasztani. Két év után tudta meg, hogy *kegyelmes úr*. Ez volt a rab-címük a fel nem akasztott halálra ítéltnek.

Elveszik civil ruhánkat, illetőleg azt, amit a Fő utcában adtak a magamé helyett, leltárba viszik, s kapok téli rabruhát, *szumámt*. S nincs fázás többé. Vacsoraosztáskor egy tele csajka sárgarépa főzeléket adnak be az etetőnyíláson egy hatalmas kenyérvég-darabbal, magyarul: serclivel. Ha volt étel, melyet, sajnos, utáltam, hát ez a sárgarépa-főzelék volt. A piaristák nem is főzték, még hazulról ismertem, hogy ilyen is van. Elfogyott. Az őr kinyitotta az etetőt:

– Kér még?

Mondtam, hogy igen. Ez még egyszer megisméltődött, s kaptam még egy serclit is. Mind elfogyott. Ismerték a Markót. Feljavítottak! Elkövetkezett életem legszentebb szakasza. Mitől volt az? Hát attól, hogy napirendet tartottam. Zavartalanul. Felkeléstől lefekvésig. Volt benne rózsafüzér-imádság, melyben végigvettem népem s családom tagjait, s volt misemondás, elmélkedés. Ekkor kezdtem, hogy próbáltam rekonstruálni az egész latin misét. Ha 16 éven keresztül elmondjuk ugyanazt a szöveget, elő lehet keresni az emlékezetünkben. Még egy szent leckét és evangéliumot is. Megvolt a teljes miseszövegem. Az elmélkedéseim miről szóltak, nem tudom. Volt délutáni adoráció és esti imádság is. A napot pedig kitöltötték az órák. Magyar irodalom, német irodalom, népdal – ezek voltak a profán tárgyak. Dogmatika és morális és szentírástudomány – meg a szent tárgyak. A népdal-órák abból álltak, hogy nagyon halkán, alig hallhatóan dúdoltam őket. Az őr meghallotta, odahívta társát, és együtt hallgatták. Észleltem. S hagyták, hogy dúdoljak. Ebéd után pauzát tartottam. Leültem szalmazsákos priccsem végibe, fálnak dőltem, s szundítottam egyet. Hetenként kétszer vittek borotválni. Ennek a szertartása ez volt: kinyitják a zárkát, megmutatják az irányt és:

– Futólépés. Állj!

Két zárkányira volt a borotválás helye. Egyszer megpróbáltam, hogy léptem két hosszút, és ott voltam:

– Ha én egyszer azt mondom magának, hogy futólépés, akkor fusson! – mondta az őr.

Lehetett gyengélkedőre is jelentkezni. Orvos elé kerültem, hogy elmondjam száz nyavalyám, a fejfájástól kezdve a gyomorégésig, s még nem tudom miket.

Az orvos elé kerülök.

– Mi a panasza?

Levegőt veszek, hogy felsoroljam, ám az őr, aki odavezetett, rám kiált:

– Ha egyszer kérdezik, akkor beszéljen!

Még jó, hogy begyakoroltam a nyavalyasort, s el tudom mondani, amit összegyűjtöttem. Az orvos gúnyosan mosolyog, majd szól az őrnek:

– Elviheti.

– De szódabikarbónát kérek – mondom még elmentemben. És kapok.

Egyszer, takarodó tájon, hat hét után, kiszólítanak a zárkából. Állok a fálnál. Odajön hozzám a szolgálatvezető törzsőrmester, és csendben, bizalmasan megkérdezi:

– Cukorrépa egyeléshez ért?

Biztosítom őt – március közepén –, hogy igen. Visznek valahová. Hatalmas épületbe kerülök, melyben villanylámpák égnek, s beraknak egy zárkába. Uram Isten? Priccs megint, szalmazsák nélkül? Elszoktam már a puhafán alvástól. Nem tudok aludni. Az őr észleli s bead egy pokrócot. Aztán mégis elalszom.

Hatalmas zenebonára ébredek. Nyílik az ajtó:

– Fogja minden cuccát – a pokrócom a minden cuccom! Visz egy másik emeletre, egy másik zárkába, s abban Juhász Mikit, Lakos Bandit, és Berta Lali bácsit, egy apánk korabeli tábori főesperest találok. Ez volt a *Csillag*, melyben most már, hat hónap után, láthatjuk egymást. Örülünk egymásnak, elmeséljük, hogyan folyt az életünk. Munkánk nincs, sétálni nem visznek, őrizzük a napirendet. Semmi új nincs benne. Március van. '53-at írunk. Közösen imádkozunk s elkezdjük a posztgraduális teológiai tanfolyamot, egymást tanítjuk. Berta Lali bácsi nem érti, miről beszélget a három 35 év körüli fiatal titán. Végül megszólal:

– Nekem csak amolyan kisüsti szövegeim vannak, de annyit mondok nektek, hogyha fiatal korotokban nem alapítottok apácarendet, akkor öreg korotokra nem lesz, aki befőtteset hoz nektek.

Apró incidenseink vannak az örökkel. Kihallgatják a posztgraduális tanfolyamot, berontanak:

– Mit csinálnak itt?

Mondjuk, hogy mit.

– S maguk azt hiszik, hogy erre még szükségük lesz? Majd befejezi a megszokott ávós szöveggel:

– Itt fognak elrohadni.

Más alkalommal megint betör egy ör.

– Ki itt a zárkaparancsnok?

Lakos Bandi jelentkezik. Durr, durr... – lekever neki két pofont.

– Tisztítsák fel a padlót! Szappannal.

Ekkortól kezdve tudjuk, hogy a puhafának lehet citromsárga színe is, ha szorgalmasan mosogatjuk szappannal. Jó félév múlva megérkezik Török Jenő is a zárkánkba, s nézi, hogy Mikivel mit csinálunk, miközben felültetjük őt az összerakott szalmazsákok tetejébe, hogy ne zavarjon minket a munkánkban. Nézi és megszólal:

– Mik ezek a padló-kultikus cselekedetek?

Nem érti, de nem is kapott még két pofont, mint Lakos Bandi. Őt is megokosítaná. De szép is ez a padlósín. Van börtön-esztétika is, de van ám!

Hetenként van könyvosztás. Annyi könyv lehet a zárkán, ahányan vagyunk benne. Kiművelődöm a kolhoz-irodalomban. A tartalmukat nem tudom megjegyezni, csak a szovjet-tartományok nevét jegyzem meg. De elérkezik az ünnepi pillanat. Beadnak egy német nyelvű könyvet, a szerzőjéről még nem is hallottam. Úgy hívják, hogy *Lao-ce*. A címe pedig: *Tao te king*. Izgalommal olvasom, s amikor leteszem, azt gondolom, hogy ebbe is bele tudnám fogalmazni azt, amit Jézustól tanultam. De nem változtatok. Maradok Jézusnál. Máskor meg kapok egy Babits kötetet. Lelkigyakorlatot tartok zárkatársaimnak a *Jónás könyve* alapján. Majd 15 esztendő után ugyanezt teszem a halászteleki bémálkozókkal. Ez lesz az alapja a pulikutya-naplónak, melynek vezetésére, írására próbálom rábírní fiúkat, lányokat. Közben okos tanácsokat adok nekik az életre.

– Nem kell minden pénzünket elkölteni, félre kell tenni, hogy amikor megházasodunk, legyen spórolt pénzünk telket venni, meg arra, hogy fel tudjuk építeni a házunkat. Angel öccse, Micu is résztvesz a lelkigyakorlaton. Megszólal:

– Én nem spórolok, és csak olyan lányt veszek feleségül, akinek háza van.

Megunják az ingyen-szellemi életet. A raboknak dolgozniok is kell. Napi 15 Ft a tartás és 17 Ft a nevelés. A vasaló üzembe kerülünk. Napi nyolc órát vasalunk. Nem a mi holminkat, azt vasalatlanul kapjuk: az inget, a gatyát, a ruhát. Csak őri holmit vasalunk.

Nehogy túl jól érezzük magunkat, ezért munka közben nem szabad beszélgetni. Megtanuljuk úgy ejteni a hangot, hogy nem mozog a szánk. Az ör nem veszi észre. De van rab munkavezető is. Egy rajkos. A neve: Kardos György. Éppen a napokban zengte valaki róla, hogy atyai jóbarátja volt valamelyik könyvkiadónál. Ő észrevette a szájmozgatás nélküli beszédemet. Odajött hozzám, és figyelmeztetett:

– Ha még egyszer észreveszem, jelenteni fogom.

A mellettem levő asztalnál vasalt Kelemen Gyula bácsi. Apám korú szocdem volt. '47-ben államtitkár lett, de nem akarta a két munkáspárt egyesülését. Így lett ő is a nép ellensége, és életfogyttal. Mondom neki egy alkalommal.

– Gyula bácsi, a mi sorsunk, életünk azoknak az embereknek a bűnhődése, akikben nem volt annyi alázat, hogy hajlandók lettek volna együttüvölni a farkasokkal,

– Már hogy tudsz ekkora butaságot mondani. Akik hajlandók voltak rá, bőven kárpótolták őket érte, s nem volt alázatra szükségük.

Gyula bácsi ateistának vallotta magát, de Fülesnek megvallotta, hogyha egyszer kimennek az oroszok, térden csúszva megy végig a Bazilika kövein.

A Füles – Fülel Szántó Bandi volt. Vallásos gyerek volt. Nálam gyónt a börtönben, Életfogytra ítélték, de szüleinek sikerült felére levinni az ítéletet. Igazolták, hogy gyermekük nem beszámítható, s levítették büntetését 10 évre. Egyszer Gyula bácsi odaszól Fülesnek:

– Könnyű annak, akinek papirosa van róla.

De Füles sem maradt adós:

– Azt akarod mondani, Gyula bácsi, hogy neked nincs papirosod róla?

Fülesből majd tanszékvezető professzor lesz a pécsi egyetemen, s meghív majd a 90-es évek elején valami általa rendezett nyári egyetemre előadni, s elképesztem a jogászokat az *Egyetlen csúcsérték?* c. előadásommal. Előtte elpletykálom neki, hogy a rektorasszonya, Marcsa, közénk tartozott ifjúságában Debrecenben. Füles meg is említi neki, hogy meghívott engem előadónak. Mire Marcsa.

– Hát az még él?

A legígéretesebb gyermekeim egyike volt. Ötödik gimnazista korában még Teri legjobb barátnői közé tartozott, aztán miután Forrai Pityu elment '46-ban piaristának, – miért, miért nem – Marcsa beállt kommunistának. Egy év alatt két évet végzett, s '47-ben már ő felvételizteti Terit történelemből az egyetemen. '60-ban elmegy Pityu temetésére. A temetés után Terivel ülnek egy padon, s beszélgetnek. Marcsa mondja:

– Szeretném legéppuskázni ezt az egész papi népet...